

หลักการและความสำคัญของปัญหา

นับเป็นเวลามากกว่า 5 ทศวรรษที่ศาสตร์ด้านอนาคตศึกษา (future study) ได้มีส่วนช่วยในกระบวนการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาของนานาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรอบทศวรรษที่ผ่านมากระแสความเคลื่อนไหวด้านการศึกษาวิจัยอนาคต นอกจากจะมุ่งคาดการณ์แนวโน้มสำคัญแล้ว ผลการศึกษาอนาคตในด้านต่างๆ ยังได้ให้ข้อเสนอเกี่ยวกับทางเลือกในการพัฒนาในอนาคตที่มีส่วนสำคัญต่อการปรับวิสัยทัศน์ นโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

ทั้งนี้ มีการคาดการณ์แนวโน้มในทศวรรษหน้าว่า อิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์จะนำมาซึ่งแนวโน้มแห่งการเปลี่ยนแปลงหลากหลายด้าน ทั้งในแง่แนวโน้มการแข่งขันทางเศรษฐกิจเสรี และการแข่งขันทางเศรษฐกิจฐานความรู้ที่รุนแรงมากขึ้น แนวโน้มการเผชิญหน้ากับสังคมข่าวสารกับสังคมพหุวัฒนธรรมที่จะยิ่งทวีความแตกต่างหลากหลายมากยิ่งขึ้น แนวโน้มความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่จะเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตของคนยุคใหม่ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมและประชากรที่จะกลายเป็นเงื่อนไขการอยู่อาศัยและการบริโภค รวมถึงแนวโน้มวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นมากมายที่จะส่งผลกระทบทางสังคมวัฒนธรรมอย่างมหาศาล เป็นต้น แนวโน้มเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นต่อการตั้งหลักในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ การพัฒนาประเทศให้เท่าทันต่อเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติด้านการศึกษาที่หันมาเน้นนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต (future-oriented education) กันมากขึ้น

ตัวอย่างกระแสความเคลื่อนไหวของนานาประเทศในด้านการดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์แบบมุ่งอนาคต (future-oriented education) เพื่อตอบรับกับแนวโน้มความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เช่น ประเทศเกาหลีใต้ประกาศแผนการขับเคลื่อนในเรื่องนี้ในปีค.ศ.2002-2009 ภายใต้โครงการ 21st Century Frontier R & D Project (<http://www.most.go.kr>) ส่วนประเทศเยอรมันมีนโยบายเร่งด่วนด้านการศึกษาและการวิจัย โดย The Federal Ministry of Education and Research ภายใต้แผน *Education, Research, Innovation – Shaping our Future* (<http://www.bmbf.de>) เป็นต้น

ภายใต้แนวโน้มสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ ประเทศต่างๆ อย่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษ จีน สิงคโปร์ มาเลเซีย อินเดีย ยังได้ประกาศตัวจะเป็น "E-Country" พร้อมกับวางนโยบายและยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาที่เรียกว่า "การศึกษาเสมือน" (virtual education/virtual learning) และการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาแบบใหม่ที่เรียกว่า "วิทยาเขตเสมือน" (virtual campus) ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการให้บริการการศึกษาต่อกลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้น ส่วนประเทศเนเธอร์แลนด์ได้ประกาศนโยบาย "Create The Future" และใช้ยุทธศาสตร์อนาคตศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างนักรุ่นใหม่ วิศวอุตสาหกรรมรุ่นใหม่ในทศวรรษหน้า นอกจากนี้ประเทศเยอรมัน นิวซีแลนด์ อเมริกา เกาหลี ญี่ปุ่น และอีกหลายประเทศยังมีการพัฒนาสถานศึกษาทั้งในระดับโรงเรียนและมหาวิทยาลัย โดยให้

ความสำคัญกับการวิจัยและพัฒนา หรือโครงการนำร่องที่เกี่ยวกับการสร้าง Future schools ในลักษณะต่าง ๆ เป็นต้น (<http://www.edutopia.org>) ซึ่งความเคลื่อนไหวในนานาประเทศเหล่านี้ยังรวมไปถึงเรื่องการค้นคว้าวิจัยเชิงอนาคตเพื่อตั้งโจทย์การพัฒนาใหม่ๆ และเพื่อกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตโดยเฉพาะด้วย

ในรายงานของ World Future Society (WFS, 2004) ได้ตอกย้ำแนวคิดและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตที่จะยิ่งทวีความสำคัญไปทั่วโลกมากขึ้น โดยอ้างถึงผลสัมมนาเกี่ยวกับการมองอนาคตโลกและการมองอนาคตการศึกษาที่ได้จัดขึ้นที่มหาวิทยาลัย Tamkang ในประเทศไต้หวัน เมื่อปีค.ศ.2004 ว่า ผลสัมมนาได้เรียกร้องความร่วมมือระหว่างนักอนาคตและนักวิชาการสาขาต่างๆ ในการผลักดันยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อที่จะสร้างคนยุคใหม่ที่เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของแนวโน้มต่างๆ พร้อมๆ กับเสนอทางเลือกที่หลากหลายสำหรับรับมือหรือจัดการกับอนาคตที่จะมาถึงได้ ซึ่งข้อสรุปของรายงานฉบับนี้ได้ตอกย้ำความสำคัญของยุทธศาสตร์ดังกล่าวอันเป็นคำตอบสำหรับการศึกษาและการพัฒนาคนยุคใหม่ เช่น เสนอให้มีพัฒนามหาวิทยาลัยแห่งอนาคต พร้อมกับเสนอให้มีการให้ความร่วมมือส่งเสริมการพัฒนาศึกษาแบบมุ่งอนาคตในการศึกษาระดับต่างๆ ทั้งในระบบและนอกระบบ โดยอาศัยเครือข่ายวิชาการระหว่างประเทศทั้งที่เป็นนักนโยบายและยุทธศาสตร์ นักวิชาการ นักการศึกษา นักพัฒนา และนักอนาคตเป็นต้น

กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กระแสทั่วโลกได้หันมาให้ความสำคัญกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต หรือการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ตอบสนองแนวโน้มในอนาคตมากขึ้น

ในขณะที่เดียวกันยังได้มีความพยายามเชื่อมโยงยุทธศาสตร์ที่ว่าไปกับมิติทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติด้านเด็กและเยาวชนที่เป็นประเด็นสำคัญมากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งกำลังเป็นโจทย์ท้าทายการศึกษาเพื่อการพัฒนาในหลายประเทศ

การคาดการณ์ขององค์กร Viva Network Together For Children (2001) ได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มเด็กและเยาวชนในทศวรรษหน้าที่ต้องเผชิญแรงกระแทกจากแนวโน้มโลกในด้านต่างๆ เช่น แนวโน้มผลกระทบด้านจิตวิญญาณจากกระแสวัตถุนิยมบริโภคนิยม แนวโน้มพลวัตของคนยุคใหม่ที่เรียกร้องสิทธิของปัจเจกบุคคล แนวโน้มผลกระทบจากเทคโนโลยีและการสื่อสารไร้พรมแดนที่ส่งผลกระทบต่อ การค้นหาอัตลักษณ์และแนวทางการดำเนินชีวิตของเด็กยุคไซเบอร์ เป็นต้น แนวโน้มในด้านต่างๆ เหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการตั้งหลักเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อการสร้างเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ในอนาคต ควบคู่ไปกับยุทธศาสตร์รับมือกับแนวโน้มสภาพปัญหาเด็กและเยาวชนที่รุนแรงขึ้นให้ทันการณ์และมีประสิทธิภาพ

ในส่วนของประเทศไทย ในภาพรวมแม้จะมีงานด้านศึกษาวิจัยด้านอนาคตศึกษาจำนวนหนึ่ง แต่งานวิจัยส่วนใหญ่เน้นไปที่การศึกษาแนวโน้ม การทบทวนและสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับวิสัยทัศน์อนาคตด้านต่างๆ ที่ยังมีได้ให้ทางเลือกทางการศึกษาเพื่อรับมือกับอนาคตเหล่านั้นชัดเจนเท่าใดนัก หรือมิฉะนั้นก็จะเป็นการศึกษาเชิงอนาคตเพื่อให้ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์เฉพาะด้าน เช่น ด้านวิทยาศาสตร์ ด้านเทคโนโลยี ด้านสุขภาพ เป็นต้น ในขณะที่งานศึกษาวิจัยอนาคตในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในมิติการศึกษา ยังมีงานศึกษาวิจัยไม่พอเพียงต่อความต้องการความรู้ด้านนี้เพื่อไปขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาให้สอดคล้องกับโลกอนาคตมากขึ้น

แม้แต่งงานในมิติของเด็กและเยาวชนไทย งานที่มีอยู่โดยมากเป็นงานศึกษาเกี่ยวสถานการณ์ และแนวโน้มด้านสุขภาพของเด็กและการเลี้ยงดู หรืองานที่ไปตอบสนองแนวโน้มทางเศรษฐกิจ ส่วนในมิติสังคมและวัฒนธรรมก็มีไม่มากเมื่อเทียบกับมิติอื่นๆ ทั้งที่งานด้านนี้มีส่วนสัมพันธ์กับการวางรากฐานอนาคตทางสังคมของประเทศ ดังเช่นข้อค้นพบจากงานวิจัยในโครงการติดตามสถานการณ์เด็กและเยาวชน (Child Watch, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545-2546) และงานประมวลสถานการณ์เด็กไทยในเรื่อง *เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม* (กระทรวงวัฒนธรรม, 2548) ได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มสถานการณ์ และวิกฤตการณ์ของเด็กรุ่นใหม่ และความจำเป็นที่จะต้องมีนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กอย่างเป็นรูปธรรม เป็นต้น กล่าวอีกนัยก็คือ ในภาพรวมยังไม่มีการศึกษาวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เพื่อรองรับแนวโน้มเด็กและเยาวชนในอนาคตมากนัก

สรุปโดยรวมคือ งานด้านอนาคตศึกษาและแนวโน้มยุทธศาสตร์การศึกษาในสังคมไทยยังมีองค์ความรู้ทั้งในเชิงอนาคตและเชิงวางแผนอนาคตไม่มากพอ รวมทั้งงานเชิงยุทธศาสตร์เพื่อรองรับแนวโน้มเด็กและเยาวชนก็ยังมีไม่ทันต่อสถานการณ์แนวโน้มโลก ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่การศึกษารายเรื่อง **นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย** ที่มุ่งศึกษาแนวโน้มความเคลื่อนไหวของโลกและประเทศไทยในทศวรรษหน้า ผลกระทบและภาพอนาคตที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนไทย กับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตที่ประเทศไทยพึงเตรียมการเพื่อเสริมสร้างเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่า การวิจัยครั้งนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ในวงวิชาการด้านการศึกษาและการพัฒนา ตลอดจนงานด้านการวางนโยบายและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเด็กและการพัฒนาประเทศ

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาแนวโน้มทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย
- 2) เพื่อศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย
- 3) เพื่อให้ข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

คำถามวิจัย

- 1) แนวโน้มสำคัญที่จะเกิดขึ้นในทศวรรษหน้ามีแนวโน้มใดที่เป็นผลกระทบต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนทั้งในบริบทโลกและบริบทประเทศไทย
- 2) การศึกษาแบบมุ่งอนาคตมีลักษณะใด ในนานาประเทศมีการดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์ดังกล่าวในลักษณะใดเพื่อเตรียมเด็กและเยาวชนในอนาคต
- 3) ภาพอนาคตของเด็กและเยาวชนไทยเป็นอย่างไร และการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยภายใต้ภาพอนาคตดังกล่าวควรมีลักษณะอย่างไร

4) นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยควรมีลักษณะสำคัญอย่างไร และอะไรเป็นปัจจัยเงื่อนไขให้ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตขับเคลื่อนได้จริง

ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย

1) การศึกษาเอกสาร โดยสำรวจและศึกษาเอกสารงานวิจัยในประเทศต่างๆ โดยศึกษาจากองค์กรที่หรือสถาบันที่ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านอนาคตศึกษาและงานด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต และงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน ทั้งจากองค์กรในระดับประชาคมโลก และองค์กรระดับประเทศ เพื่อประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวโน้มที่มีผลต่อเด็กและเยาวชน ตลอดจนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อรองรับแนวโน้มดังกล่าว

2) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight workshop) โดยวิธีการสร้างภาพอนาคต (scenario planning) โดยเชิญผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากสาขาวิชาชีพต่างๆ มาร่วมกันมองภาพอนาคตของประเทศไทย ตลอดจนภาพเด็กและเยาวชนไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า ท่ามกลางแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในอนาคต เพื่อให้ได้แนวคิดและแนวทางเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยที่เกิดขึ้นได้จริง ท่ามกลางบริบทด้านต่างๆ

3) การจัดประชุมเสวนา หรือการสัมภาษณ์ความคิดเห็นผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำเสนอและระดมความคิดเกี่ยวกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ฯลฯ ที่จะ มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน แนวโน้มเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า ภาพอนาคตของสังคมไทยที่พึงประสงค์ เด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ การศึกษาที่พึงประสงค์ ตลอดจนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตที่เป็นไปได้จริงเพื่อสร้างเด็กและเยาวชนในอนาคต

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนในการวิจัยครั้งนี้ มีกรอบแนวคิดการวิจัยซึ่งประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ ได้แก่

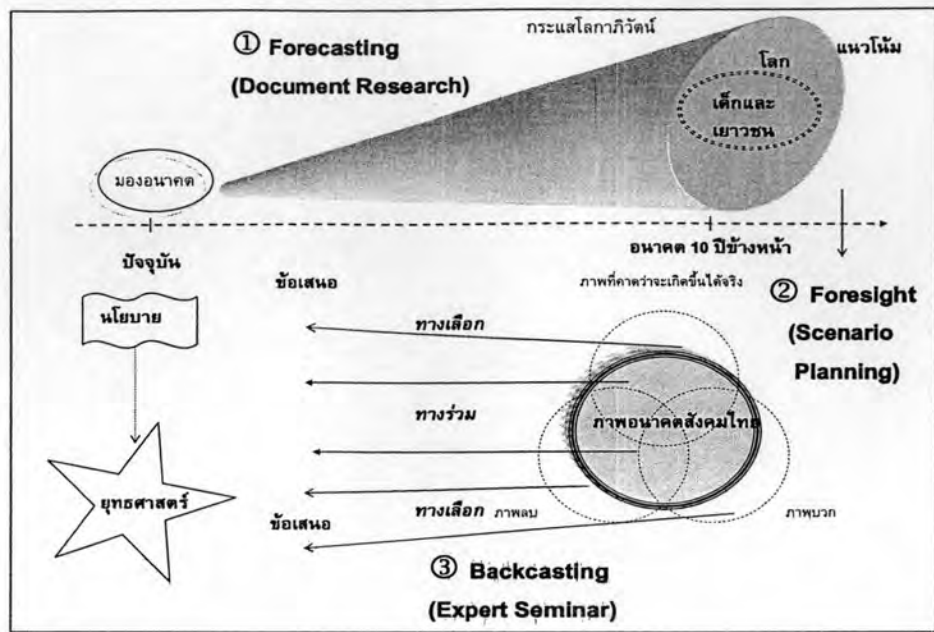
1) แนวคิดอนาคตศึกษา แนวคิดการพัฒนาสังคม และการศึกษาแนวโน้ม เพื่อใช้ในการศึกษาและคาดการณ์ (forecasting) แนวโน้มใน 10 ปีข้างหน้า

2) แนวคิดการมองอนาคต (foresight) และสร้างภาพอนาคต (scenario planning) เพื่อมองอนาคตภาพสังคมไทย เด็กและเยาวชนไทยและการศึกษาไทยใน 10 ปีข้างหน้า

3) แนวคิดนโยบายและยุทธศาสตร์ ด้านการศึกษา การพัฒนาเด็กและเยาวชน เพื่อนำมาใช้สำหรับมองภาพอนาคตเหล่านั้นเพื่อมองย้อนกลับ (backcasting) เพื่อให้ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายและทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

ทั้งนี้ จากแนวคิดข้างต้นได้พัฒนาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 สรุปกรอบแนวคิดการวิจัย

คำจำกัดความในการวิจัย

นโยบายทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต คือ นโยบายทางการศึกษาที่ผู้เชี่ยวชาญเสนอโดยรูปแบบของการมองอนาคตด้วยวิธีการสร้างภาพอนาคต

ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต คือ ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่ผู้เชี่ยวชาญเสนอโดยรูปแบบของการมองอนาคตด้วยวิธีการสร้างภาพอนาคต

การศึกษาแบบมุ่งอนาคต คือ การศึกษาที่มีการกำหนดเป้าหมาย วิธีการของการจัดการศึกษา โดยมีวิสัยทัศน์เกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชนในอนาคตระยะ 10 ปี เป็นกรอบในการกำหนด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ได้ความรู้เกี่ยวกับแนวโน้มด้านเด็กและเยาวชน และแนวโน้มที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน รวมถึงแนวโน้มและความเคลื่อนไหวการพัฒนาเด็กและเยาวชน
- 2) ได้แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนจากนานาประเทศ
- 3) ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยที่สอดคล้องกับบริบทสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการศึกษาของประเทศไทย